

Josef Václav Sládek

Lethe

(1909)

Edice Dílna
České knihnice
Sv. 31

Eliška Dana Härtelová
Gymnázium Nový PORG,
Praha

Semináře a Dílny České knihnice jsou volně ke stažení zde:
<https://www.kniznice.cz/pro-skoly>

Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i. (RVO: 68378068).
Při práci na textu byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uveďte původ — Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní.
Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.cs>

Lektoroval:
PhDr. Robert Kolár, PhD., Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

Verze publikace: VIII/2024

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz,
v Praze roku 2025
jako 31. svazek edice *Dílna České knihnice*.
Redigovala Petra Hesová.
Grafická úprava a sazba Stará škola.
© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2025
Edici *Dílna České knihnice* řídí Robert Kolár.

VÝCHOZÍ TEXT

LETHE

Svých drahých Stíny vídal jsem kdys v dáli,
jak byli zaživa. — Pak bledly již,
víc každým rokem. — Děť jsem: „Zrak mi kalí
prach života.“ — Ne! — byl jsem Lethe blíž.
Dřív s úsměvem neb výčitkami v oku,
teď němé, mátožné, tak bez krve
se zjevily mi zas po mnohém roku —
a cize hledí tak — dnes poprvé!

Hle, tak už blízko bezhlesná ta řeka
se proudí! — za ní známé míhají
se tváře — hledí — mne už neznají! —
Až k doušku schýlím rty, jak Charon čeká,
a k těm, kdys drahým, převezme mne tam,
z nich také nikoho už nepoznám.

Josef Václav Sládek: Básně III, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2005, s. 330

EVOKACE

Před čtením básně skládáme společně se třídou obraz řeckého podsvětí. Připomeneme si základní motivy (stíny zemřelých, Hádes a Persefone, Charon, obolos, Kerberos atp.). Vzpomenout lze i známé mytologické příběhy (únos Persefone, příběh Orfea a Eurydiky aj.). Pozornost věnujeme Léthé, kterou představíme jako řeku zapomnění. Pokud studenti a studentky vzpomenou na Styx, můžeme vysvětlit, že přes Styx převáží Charon zemřelé do podsvětí, zatímco z Léthé pijí duše, které se mají vrátit do světa. Zapomnění zde má specifickou roli — díky vodám Léthé zapomínají duše na svůj minulý život i na to, co viděly v podsvětí. Pro Sládkovu báseň však toto rozlišení není podstatné, Styx a Léthé v ní splývají a téma zapomnění není spojeno s reinkarnací duše. Nejedná se o přesnou reprodukci mytického obrazu, báseň je spíše ozvěnou antické mytologie vystavěnou na prostém spojení Léthé a zapomnění. Oproti tomu, co je obsaženo ve Sládkově básni, si v antice stíny bloudící podsvětím prožité životy pamatovaly a hrdiny, kteří je navštívili, poznávaly a rozmlouvaly s nimi. (Srov. např. příběhy sestupu hrdinů do podsvětí: XI. zpěv Homérovy *Odysseje*, VI. knihu *Aeneidy*.) K motivu návratu duší do světa a pití z vod Léthé srov. také Platonův mýtus v závěru *Ústavy*. Pro úplnost dodejme, že vedle Styxu a Léthé tečou posvětím ještě Acheron, Kokytos a Pyriflegethon. Viz *Encyklopedie antiky* (Academia 1974), heslo „podsvětí“.

Po tomto úvodu přečteme báseň. Doporučujeme tak učinit nahlas a několikrát (studující si například mohou báseň navzájem číst v lavicích), poté poskytneme ještě čas k samostatnému tichému čtení.

OTÁZKY K BÁSNI

1. Co si představíte pod metaforou *zrak mi kalí prach života*? Jak se vztahuje k tomu, co bylo v básni řečeno před ní?
2. K jakému myšlenkovému zvratu dochází v pasáži *Ne! — byl jsem Lethe blíž.*? Jak se vztahuje k předchozí výpovědi?
3. Jakou funkci mají v tomtéž verši pomlčky? Zkuste nahlas přečíst úvod básně tak, aby jejich funkce vynikla. Mají pomlčky podobnou roli také jinde v textu?
4. Lze tvrdit, že je mluvčí básně díky blednoucí vzpomínce blíže zemřelým a jejich říší zapomnění?
5. Vzpomeňte, jak se v lidových představách zemřelí obvykle vztahují k živým — například zemřelí (pra)prarodiče ke svým dětem a vnukům. Co k těmto představám říká báseň?
6. Jak se jmenuje forma, v níž je báseň napsána, a proč jsme si to nemuseli uvědomit při prvním čtení?
7. Zkuste navrhnout a odůvodnit jiné dělení básně. Pak se vraťte k Sládkově variantě a popište, jakým dojmem působí jeho řešení, tj. rozdělení do dvou částí.

ŘEŠENÍ

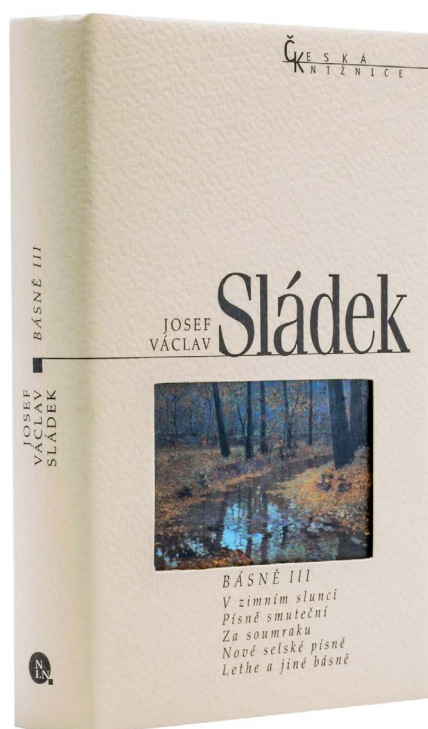
1. Obraz přichází jako třetí výpověď v řadě a lze jej chápat jako interpretaci dvou předchozích vět, které pouze popisují situaci mluvčího. Poskytuje vysvětlení běžného úkazu — postupně zapomínáme na mrtvé, protože od data jejich smrti ubíhá čas a my žijeme dál zaměstnání svými záležitostmi. Obraz je založen na rozvinuté metafoře vidění jako paměti. Mrtví postupně blednou (srov. motiv stínu) a pohled na ně je zanášen prachem. Špatné vidění odpovídá slábnoucí vzpomínce.
2. Původní běžná představa, jíž jsme se věnovali v předchozí otázce, je originálně převrácena — zapomnění není znakem života, ale smrti. Inverze je umožněna odlišnou interpretací plynutí času. Běžící čas „léčí“, tlumí naši bolest a otupuje vzpomínky na mrtvé, současně nás však žene do náruče vlastní smrti.
3. Pomlčky umocňují překvapivý myšlenkový zvrat a zvýrazňují celou pasáž. Při čtení můžeme vnímat šok a jisté pozastavení. Myšlenkový zlom je díky nim realizován lakonicky a natěsnán do prostoru jediného verše. Mohou evokovat překvapení mluvčího, který si až po vyslovení prvního výkladu situace uvědomí, že se věci mají jinak. Lze je také číst jako čekání na pointu a napínání čtenáře. Všechny tyto tenze lze dobře vyjádřit v hlasitém čtení pasáže, k němuž můžeme studenty a studentky pozvat.
Podobnou funkci mají pomlčky ve třetím verši druhé strofy (— *hledí — mne už neznají!* —). Celkově působí báseň díky pomlčkám a výrazným přesahům zajíkávě a přerývaně. Jako by bylo sdělováno něco obtížného a nepříjemného.
4. Z analýzy v úkolu 3 vyplývá myšlenka, že plynoucí čas, který měl mluvčího básně od mrtvých vzdalovat, jej s nimi naopak spojuje a mluvčí se prostřednictvím svého zapomnění mrtvým připodobňuje. Jeho přiblížení však nemá pozitivní, útěšný charakter, naopak, jak vyplývá z dalších veršů, jde o vzájemné odcizení (srov. spojení *svých drahých — kdys drahým*). Věc lze lapidárně shrnout také tak, že ve smrti je vše převráceno a sblížení je odcizením.
5. Lidové představy pracují s obrazem, že na nás naši mrtví „v nebi“ čekají, pozorují nás z něj, stráží naše kroky, navštěvují nás apod. Připomenout můžeme Skácelovu báseň *Mrtví*, v níž se také objevuje motiv stínů. Představy jsou spojeny s lidovými obrazy vycházejícími z křesťanství. Nelze však učinit závěr, že Sládek odmítá křesťanský náhled en bloc. Ve sbírce naopak najdeme vícero básní, které využívají křesťanské motiviky — například *De profundis*, *Byls kotvou miliónů*, *Dals mi, Pane, míru let*. V případě básně *Anděl* najdeme i lidový obraz anděla strážného. Odkaz k řecké mytologii je naopak v kontextu sbírky ojedinělý. *Lethe* ovšem podobné představy odmítá — zemřelí k nám po smrti nejsou v žádném vztahu, nepoznávají nás a zůstávají cizí.

6. Báseň je sonet, avšak netypicky rozdělený. Některé zvyklosti sonetové formy jsou nicméně zachovány — kromě počtu veršů a volby pětistopého jambu můžeme uvažovat o zachování „dialektické“ výstavby básně — text sice není dělen na čtyřverší a trojverší s jasně vystavěnými (anti)tezemi a syntézou, jak jsme však viděli, nacházíme v něm zřetelný myšlenkový zvrat. Také v tematické výstavbě lze spatřovat určitý řád. Zatímco ve verších 1–4 sledujeme myšlenku „můj život mne od mrtvých odcizuje“ (tj. já na mrtvé hledím cize), ve verších 5–8 přichází inverze: „mrtví hledí cize na mne“. Začátek druhé části (9–11) inverzi potvrzuje, protože mrtví mluvčího nepoznávají, zatímco závěr básně (12–14) vrací myšlenku prvního čtyřverší. Schematicky lze zachytit takto: X Y // Y X

7. Báseň snese rozdělení italského sonetu nebo ji po vzoru anglického sonetu můžeme nechat v celku a graficky oddělit jen pointu (v tomto případě by šlo o poslední tři verše). Lze ale pomýšlet i na méně tradiční a odvážnější dělení, například můžeme zvýraznit myšlenkový zvrat 4. verše — odsadit jej či jej určit jako samostatnou část. Nebo můžeme po vzoru schématu z úkolu 6 spojit do jedné části teze Y a získat schéma: X // YY // X. Studenti a studentky jistě přijdou s dalšími řešeními.

Hry s formou chtějí připomenout klasické strofické dělení sonetu a zároveň vést k funkčnímu propojení významové a formální složky básně. K úkolu je možné rozstříhat pro každou lavici báseň na jednotlivé verše, které lze lehce přesouvat a vytvářet tak různé varianty.

Sládek rozdělil svůj sonet na dvě části, předěl může připomenout koryto řeky, průrvu mezi živými a mrtvými, jejich vzájemné odcizení.

Josef Václav Sládek
Básně III

Ediční příprava a komentář: **Milan Jankovič a Milada Chlíbcová**

Počet stran: **484**

Vydání: **v České knižnici první**

ISBN 80-7106-783-0

Rok vydání: **2005**

Třetí svazek básní Josefa Václava Sládka, jímž uzavíráme první novodobé kriticky ověřené souborné vydání Sládkovy poezie v České knižnici, obsahuje pozdní básnickovy sbírky *V zimním slunci*, *Písně smuteční*, *Za soumraku*, *Nové selské písně*, *Lethe a jiné básně*. Sládkův životní prožitek zde, po raných intenzivně osobně laděných sbírkách a po vrcholu jeho tvorby v osobitém uchopení tradic lidové poezie, dospívá do moudrého retrospektivního pohledu stárnoucího muže a jeho poezie dosahuje zralých podob elegické reflexivní lyriky.